

Mortorp kyrkogård

Mortorp församling, Växjö stift, Kalmar län

Kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar/
begravningsplatser i Växjö stift 2005

Liselotte Jumme
Kyrkoantikvariska rapporter 2005, Kalmar läns museum

INLEDNING	3
Bakgrund	3
Syfte	3
Kulturminneslagen och Begravningslagen	3
Kulturhistorisk bedömning	4
Inventeringens uppläggning och rapport	4
Kort kyrkogårdshistorik	5
Växjö stift – en kort historik	5
 MORTORP KYRKOGÅRD	 8
Socknen	8
Kyrkomiljön	8
Kyrkan	9
Kyrkogårdens historik	9
Beskrivning av kyrkogården idag	11
Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning	14
 KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGÅRDEN I DESS HELHET	 22
 ARKIV OCH LITTERATUR	
 Bilagor:	
Kulturminneslagen	

INLEDNING

Bakgrund

Svenska kyrkan har sedan kristendomens införande svarat för begravning och omhändertagande av döda. I varje socken har inrättats kyrkogårdar för ändamålet. I en stor del av Sveriges församlingar utgör kyrkogården den äldsta bevarade delen av församlingens anläggningar. Ofta har kyrkogården medeltida ursprung. Sedan Svenska kyrkan och staten skildes åt har kyrkan ansvaret för sina egna kulturarvsfrågor. Kunskapen om kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden är dock fragmentarisk. Detta medför att skötseln av den vigda platsen ofta saknar antagna riktlinjer eller vårdprogram där kulturarvshänsyn utgjort planeringsförutsättning. Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering i Växjö stift.

Begravningsväsendet i Sverige är numera en statlig angelägenhet bekostad av begravningsavgiften men den utförs fortfarande som under tidigare århundraden av kyrkan. Varje församling eller samfällighet som önskar söka kyrkoantikvarisk ersättning för värden av kulturarvet måste före 2009 ha upprättat en av stiftet godkänd vård- och underhållsplanering. Denna planering skall visa hur kulturarvets värden skall bevaras. Det är såväl på församlingsnivå som på stiftsnivå nödvändigt att ha kunskap om det kyrkliga kulturarvet. Såväl kortsiktig som långsiktig planering är ett ansvar för båda. För stiftets innebär planeringen att bruka de gemensamma resurserna på ett ändamålsenligt sätt. Den kyrkoantikvariska ersättningen förutsätter en övergripande kunskap om de kulturhistoriska värdena för att medlen skall göra största möjliga kulturhistoriska nytta. Länsstyrelsen skall i sin myndighetsutövning stödja detta arbete samt har ett regionalt tillsynsansvar för kulturmiljövården.

På uppdrag av Växjö stift utför Kalmar läns museum inventeringen av kyrkogårdar/ begravningsplatser inom stiftets del av Kalmar län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och omfattar de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagens § 4. Lagen gäller begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet.

Syfte

Den översiktliga inventerings syfte är att:

- ta fram övergripande kunskap om kulturarvet som underlag för församlingens/ samfällighetens planering för och förvaltning av kyrkogårdar och begravningsplatser
- ta fram underlag för myndigheter och kyrkan regionalt för handläggning av kyrkoärenden enligt kulturminneslagen och olika finansiella stödsystem
- skapa ett gemensamt kunskapsunderlag för kulturhistorisk värdering och prioritering samt i sig utgöra ett samlat forskningsmaterial
- dessutom verka för ökad förståelse för kyrkogårdens kulturarv såväl lokalt som i kontakter mellan kyrkan och samhället

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader*, *kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144).

anger att en gravvård ägs av den som betalar gravrättsavgiften. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravningstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistorisk värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Växjö och Linköpings stift, samt länsstyrelserna och länsmuseerna i Kronobergs, Jönköpings, Östergötlands och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit länsmuseets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som inte en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten.

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier Magnus Johansson, Magdalena Jonsson, Liselotte Jumme och Cecilia Ring vid Kalmar läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kalmar läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Kort kyrkogårdshistorik

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så vis att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. En begravningsplats rymmer ofta ett kapell inom sitt område. I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar.

Kristendomens införande innebar bl a att kremering av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt högre utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogårdens område delades först upp mellan byarna, med byvisa begravningar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligen av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av stenkors, tumbor och hällar stod uppställda. Enklare gravar kunde markeras av en liten kulle eller ett träkors. Kyrkogården omgärdades vanligen av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som man då kallade den, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, alltså kallmurade. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på många sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till. Många kyrkogårdar lämnades vind för våg, murar revs och djuren betade fritt i markerna. Först under 1700-talet började man visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård och utformning.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut ökade protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs ohygieniskt och orsakade stort obehag, speciellt sommartid. År 1815 beslöt Sveriges riksdag om att begravningsplatser skulle anläggas utanför städer och byar, också det av hygieniska skäl. I bland annat Västervik och Kalmar finns sådana begravningsplatser. Först efter 1815 blev det också mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem och planteringar. Det blev också allt vanligare med planteringar av träd kring kyrkogården, sk trädkrans. Genom 1815 års förordning förbjöds definitivt begravningar inne i kyrkan. Kyrkogårdar och begravningsplatser uppdelades i områden där den dödes familj fick köpa gravplats, och områden som var gratis. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravda bredvid varandra. Fram till 1960-talet fanns bruket av linjegravar. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats. Samtidigt blev de förmögnas gravvårdar allt mer påkostade. Vid ungefär samma tid började man anlägga kyrkogårdar med en mindre strikt utformning, än den tidigare, och med ett mer naturinspirerat utseende. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena, bl a tillkom många skogskyrkogårdar. I och med att man började använda moderna maskiner har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats. Tidigare grusgravsområden har sätts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Under de senaste decennierna har minneslundar tillkommit på nästan samtliga kyrkogårdar.

Växjö stift – en kort historik

Småland och Öland var under tidigaste kristna tid knutna till stiftet i Hamburg- Bremen. År 1103 lyckades den danske kungen genom intrigerande med påven och tyska kejsaren tillskapa det nordiska ärkestiftet. Utbrytningen fick sitt biskopssäte i Lund och den nordiska kyrkoprovinsen styrdes under tre kvarts sekel från Danmark. Ärkestiftet i Lund omfattade hela nordliga Europa med Skandinavien och Island, de nordatlantiska öarna samt Grönland (dessutom troligen delar av nuvarande Kanada). Den kyrkliga expansionen med byggande av de första kyrkorna i Småland och på Öland bär därför tydliga spår av sydsandinavisk påverkan.

Stiftsbildningarna i den svenska delen av kyrkoprovinsen pågick dock samtidigt och när Uppsala, genom en påvlig skrivelse år 1164, blev ärkebiskopssäte bestod den nya svenska kyrkoprovinsen av fyra stift jämte Uppsala, nämligen Linköping, Skara, Strängnäs och Västerås. Sex år senare omtalas i ett gåvobrev en biskop i Växjö vid namn Balduin. Växjö stift måste därför ha tillkommit mellan 1164 och 1170.

Det nya stiftet tillskapades genom utbrytning från Linköpings stift och kom att omfatta Varend, Finnveden, och Njudung. Varendsdelen utgjordes av fem härader, Allbo, Kinnevald, Konga, Norrvidinge samt Uppvidinge. Finnveden bestod av Sunnerbo och Västbo medan Njudung var uppdelat i två härader, Västra och Östra Njudung.

Uppgifterna kring vilka områden som omfattades av den nyinrättade biskopsstolen i Växjö är dock inte entydiga då Växjöstiftets avgränsning mot Linköping relativt omgående blev föremål för en segdragen konflikt främst rörande de båda landen "Finnveden och Njudung" vilka tillsammans med virdarnas land "Varend" kom att utgöra en särskild lagsaga, den s.k. Tiohäradslagsaga. Tiohäradslagens kyrkobalk utgör en viktig källa till kunskap om samhällsförhållanden under de första kristna århundradena och var den gällande kyrkolagen i Växjö stift och angränsande delar av Linköpings stift långt fram i tiden. Kyrkobalken föreskrev de rättigheter och skyldigheter som gällde beträffande uppförande av kyrka och anskaffande av inventarier härtill samt tillsättning av präst och ansvaret för dennes ekonomiska bärgning. Lagstiftningen innefattade också bestämmelser om biskopen och dennes uppgifter. Till dessa hörde framförallt vigning av präster och kyrkor men också ansvaret för läran samt utövandet av såväl administrativ som juridisk myndighet liksom ekonomisk förvaltning.

Företrädarna för det nyinrättade Växjöstiftet torde ha hävdat att biskopsdömet borde sammanfalla med lagsagan. Från Linköpings stift sökte man uppenbarligen inskränka den nya stiftsbildningen till att endast omfatta Varend. Frågan kring stiftets utbredning kom slutligen att fastslås genom den påvlige legaten Vilhelm av Sabinas skiljedom 1248 genom vilken Finnveden och Njudung tilldelades Linköpingsstift medan Växjöbiskopen fick nöja sig med Varend. Därigenom kom Växjöstiftet att bli det i särklass minsta stiftet i den svenska kyrkoprovinsen med endast omkring 60 socknar. För stiftsledningen i Växjö innebar stiftets begränsade omfattning en motsvarande begränsning av ekonomiska resurser och inflytande.

Ungefär ett århundrade efter Växjöstiftets bildande konstituerades domkapitlet som i stiftsstyrelsen har varit rådgivande och ställföreträdande. Domkapitlets uppgift var främst att svara för gudstjänst och undervisning i domkyrkan.

År 1555, i samband med att Kalmar ordinarie domstol bildades, överfördes det gamla folklandet Finnveden till Växjö stift. Finnveden utgjordes då av Västbo, Östbo och Sunnerbo härader och hade dessförinnan tillhört både Skara och Linköpings stift.

När Jönköpings och Kalmars ordinarie domstolar upphörde 1568 återgick man praktiskt taget till den gamla stiftsindelningen där områdena kring Jönköping, Tveta, Vista och Norra Vedbo återfördes till Linköpings stift och Mo härad till Skara stift. Östbo och Västra Njudung lades till Växjö stift dit också Östra Njudung fogades från Linköpings stift. År 1621 fogades också Tveta och Vista härader till stiftet i Växjö.

Denna indelning av stiftet bevarades fram till 1900-talets början då en väsentlig förändring av den yttre ramen kom till stånd och Kalmar stift bildat 1603, slogs samman med Växjö stift. Beslut i frågan fattades vid 1903 års riksdag. En sammanslagning skulle äga rum i samband med nästa biskopsvakans i något av de två stiftet. Detta realiserades sedan biskop Tottie i Kalmar avlidit varefter sammanslagningen ägde rum den 1 augusti 1915. Kalmar stift omfattades då av Handbörds, Stranda, Norra och Södra Möre härader samt Öland.

Av svenska kyrkans tretton stift kommer Växjö på femte plats såväl med avseende på areal som på folkmängd. Växjö stift omfattar sedan 1915 större delen av Småland samt Öland. De delar som ej innefattas av stiftet är Aspelands, Sevede och Tjust härader i norra delen av Kalmar län samt Södra och Norra Vedbo härader i nordöstra delen av Jönköpings län, som alla ingår i Linköpings stift, samt Mo härad i nordvästra Jönköpings län vilket är en del av Skara stift. Växjö stift är indelat i sexton kontrakt nämligen Kinnevald, Allbo, Sunnerbo, Konga, Vidinge, Tveta, Vista, Östbo, Västbo, Västra Njudung, Östra Njudung, Norra Möre, Södra Möre, Stranda och Handbörd, Ölands norra samt Ölands södra kontrakt.

Att kontrakten i officiella sammanhang ofta nämns i just denna ordning speglar stiftets utveckling med utgångspunkt från det gamla Värendsstiftet kompletterat med Kalmar stift.

Vid millenniumskiftet blev Svenska kyrkan ett eget trossamfund och statskyrkan i Sverige upphörde. Växjö stift har arbetat med den kyrkliga indelningen och strukturförändringar pågår där församlingar slås samman, eller delas. För närvarande har Växjö stift 222 församlingar. Stiftets minsta församling är Jälluntofta med knappt 60 kyrkotillhöriga och den största är Jönköping Sofia med 21 850 tillhöriga. I stiftet finns drygt 300 präster och drygt 100 diakoner.

Växjö stift omfattar cirka 350 äldre kyrkor och antalet medeltida kyrkobyggnader är stort. De flesta sockenkyrkor omges dessutom av medeltida kyrkogårdar. Under 1900-talet har det tillkommit nya begravningsplatser och även nya kyrkor i städerna.

MORTORP KYRKOGRÅRD

Växjö stift

Fastighetsbeteckning: Kalmar Mortorps kyrka 1:1

Mortorps socken, Kalmar kommun, Södra Möre härad, Kalmar län, Småland.

Invånare: 1833:1534 inv, 1850: 1772 inv, 1900: 1802 inv, 1930: 1409 inv, 1958: 1019 inv.

Socknen

Mortorps socken har en oregelbunden form. I den östra delen gränsar socknen till Ljungby socken och avståndet till kusten är inte mer än några kilometer, medan gränsen längst i väster är mot Madesjö socken och inlandet. Socknen består av moränrik skogsbygd. På flera ställen går berget i dagen och terrängen är välförsedd med stenblock. I öster löper Nybroåsen genom landskapet med bl a S:t Sigfrids källa och i väster är det Söderåkraåsen som avdelar landskapet. I socknen finns också många vattendrag bl a Hagbyån som bundit samman området med kusten. Flest kända fornlämningar finns i området runt Mortorps kyrka, längs Hagbyån, där människor genom årtusenden haft sina boplatser och begravt sina döda. Socknen har fått sitt namn efter kyrkbyn Moratorp, ett namn som finns angivet i en skriftlig källa redan 1344. Det är i stort en glest bebyggd socken, men några få större byar finns så som Runtorp, Igersdela och Långaström. Jordbruk och kreatursskötsel har traditionellt varit de viktigaste näringarna. Den största äldre egendomen är Christinelunds gård, vars ägor delvis ligger i Arby socken. Mitt i Mortorps socken finns samhället Tvärskog som expanderat under 1900-talet. Hit kom järnvägen 1908, vilket hade stor betydelse för handeln och industrin. Sågverksindustrin har inneburit mycket för samhället. Fram till 1847 hörde området som utgör Oskars socken till Mortorp.

Kyrkomiljön

Mortorps kyrka och kyrkogård ligger fritt och väl synlig i landskapet. Kring kyrkan i söder, norr och öster finns kyrkogården. Hagbyån rinner förbi kyrkomiljön i söder. Sydväst om kyrkan står den höga klockstapeln, byggd 1737. Norr om kyrkan finns en tiondebod som har daterats till medeltid. Boden har kraftiga murar som spritputsas och sadeltaket är lagt med ekspån. Fram till 1960-talet användes den för förvaring, men gjordes då om till bårhus. Det nedre rummet har golv av kalksten och ett enkelt altare av samma material. På vinden förvaras en del äldre inventarier. Nordost om kyrkan ligger prästgården, byggd 1932, numera inte i församlingens ägo. Byggnaden, ett stort trähus i två våningar med brutet tak, omges av en trädomgärdad tomt. När prästgården byggdes på 1930-talet ersatte den en prästgård som legat nära kyrkans östra gavel. Det gamla huset, som delvis var från 1600-talet, monterades ned och flyttades till Arby år 1932, i samband med kyrkogårdsutvidgningen. En lada som tillhörde den gamla prästgården flyttades till andra sidan ån. Infarten till prästgården var tidigare från kyrkogårdens södra sida.

Vägen fram till kyrkan kantades förr av en allé av kastanjer. Numera finns kastanjer kvar längs den ena sidan av vägen. Längs med vägens östra sida finns nu en parkering som utvidgades på 1990-talet. Strax sydväst om kyrkan går vägen över Hagbyån. Ån har långt tillbaka i tiden använts som en viktig färdled till kyrkan. På andra sidan ån finns några gårdar som tillhör kyrkbyn. Här finns exempelvis prästgårdsarrendatorns gård och den gamla komministergården. Före 1847 fanns både kyrkoherde och komminister i Mortorp men detta år förflyttades komministern till Oskars församling. Det forna komministerbostället kallas ännu Kaplansgården. På åns norra sida, mot kyrkan till, finns en rödfärgad bodlänga som tjänar som toalett, förråd och vaktmästarens arbetslokaler. Denna är en om- och tillbyggd

äldre byggnad som länge tjänat som ekonomibyggnad till kyrkan. Gamla kartor visar att kyrkan och kyrkogården förr omgivits av flera mindre byggnader. År 1819 fanns t ex en stiglucka väster om kyrkan och flera stall låg också längs vägen fram till kyrkan.

Vid nedfarten till kyrkan från landsvägen ligger en skolbyggnad uppförd 1857-58. Huset användes som skolhus fram till 1919 då nya skolor byggdes. Gamla skolhuset kom senare att användas som post- och telefonstation. Mittemot skolhuset ska kyrkstallarna tidigare ha legat. En bit bortåt längs landsvägen mot Vassmolösa ligger ett större hus som tidigare var affär. I närheten skymtar huvudbyggnaden på Christinelunds gård bakom stora ekar.

Kyrkan

Mortorps kyrka har en komplicerad och intressant byggnadshistoria. Kyrkan tillhör den grupp av nio medeltida kyrkor i Möre som till stora delar har bevarats. Genom jämförelser med andra medeltidskyrkor har kyrkan daterats till omkring 1250. Kyrkans kordel brukar sägas vara tillkommen på 1600-talet. Grunden till detta påstående är dock oklar. Det verkar inte osannolikt att även koret helt eller delvis är medeltida. Framtida undersökningar får ge svaret. Klart är att det i *ett* skede fanns en tillbyggnad till koret. Byggnadsdelen revs dock vid 1700-talets slut och sakristian i norr tillbyggdes. Mortorps kyrkas långa om- och tillbyggnadstradition har sedan fortgått genom att ett vapenhus tillbyggdes i väster på 1980-talet. Detta är utformat för att helt smälta in med den övriga byggnadskroppen. Mortorp kyrka har med sitt medeltida ursprung mycket höga byggnadshistoriska värden. Interiören utgör en blandning av olika stilar som speglar flera faser av kyrkans historia. Den stora altaruppsatsen fungerar som blickfång i kyrkan mot öster och är ett högkvalitativt arbete i rokokostil, väl sammangift med en äldre altartavla. I långhusets östra del finns predikstolen, även den ett finstämt arbete i rokokostil. I långhusets västra del är det istället läktarbröstningen med sitt 1700-tals-måleri som dominerar tillsammans med orgelhuset i nyklassicism. Den mot mittgången slutna bänkinredningen som installerades i kyrkan på 1600-talet har en renässanskaraktär med sina arkadbågar och kannelerade pilastrar. Takmåleriet, kopierat från 1800-talets dekorationsmåleri, uppvisar ytterligare ett tidsskikt av kyrkans historia.

Kyrkogårdens historik

Mortorps kyrkogård har använts sedan medeltiden. Hur kyrkogården då gestaltade sig vet vi mycket lite om. In på 1700-talet begravdes socknens välbärgade sannolikt inne i kyrkan. Några äldre hållar som fungerat som gravstenar ska ha funnits på kyrkogården ännu 1949. En sådan ska enligt uppgift ännu fungera som ett trappsteg på en av de närbelägna gårdarna. Kanske låg den från början i kyrkans golv. Genom åren har kyrkogårdsområdet närmast kyrkan påverkats av kyrkans olika ombyggnader. Under en period fanns en sakristia eller ett gravkor söder om koret. Detta revs 1796 och en ny sakristia byggdes i norr. Ett vapenhus fanns under en period vid södra ingången, men revs 1832. Sedan medeltiden har bårhuset ingått som en viktig del i kyrkogården och sedan 1737 klockstapeln.

En lantmäterikarta från 1819 visar kyrkogårdens plan. Området söder om kyrkan, nuvarande kvarter A, hade samma omfattning som idag. Öster om koret fanns en liten markyta men kyrkogårdsomgårdningen slöt sedan an mot sakristian. I norr fanns bara en liten markyta, mellan sakristian och bårhuset, som ingick i kyrkogården. Mot väster syns på kartan vad som troligen var en stiglucka. Eventuellt fanns en stiglucka även mot prästgårdens mark i öster. På kartan är märkligt nog inte prästgården markerad, däremot en mindre byggnad som ligger intill kyrkogårdsmuren sydost om kyrkan. Prästgården ska vid tiden ha legat nära kyrkogårdsgränsen öster om koret. En teckning utförd av Nils Isak Löfgren på 1830-talet

visar att kyrkogården i väster och öster omgärdades av stenmur och att ingångar, dock utan stigluckor, fanns i öster och väster.

Området söder om kyrkan, nuvarande kvarter A, samt en mindre yta i norr, mellan sakristian och bårhuset, har således under lång tid brukats som kyrkogård. Någon gång under 1800-talet utvidgades området något åt norr så att gränsen gick en bit norr om bårhuset. Årtalet 1862 på grindstolen söder om kyrkans vapenhus skulle kunna ange året för en nydaning på kyrkogården med utvidgningen i norr och tillkomst av nya ingångar. Grindarna är av en typ som tillverkades vid tiden och som även finns på kyrkogårdarna i exempelvis Karlslunda, Madesjö, Oskar och Örsjö. I Oskar är grindarna märkta med namnet Thörnqwist och bynamnet Runtorp, vilken ligger i Mortorps socken. Av kvarvarande äldre gravvårdar att döma fanns på 1800-talet påkostade familjegravar både på kyrkans södra och norra sida. Var linjegravar fanns vid denna tid är oklart, möjligen i det norra kvarterets mitt. Vägen från landsvägen fram till kyrkan och kyrkogården kantades av en allé av kastanjer. Troligen omgavs kyrkogården också av en trädkrans redan vid denna tid. När socknen drabbades av spanska sjukan 1918 ska offren ha begravts i en gemensam grav sydost om kyrkans kor.

På 1920-talet utvidgades kyrkogården med ett större område i norr. Ny kyrkogårdsmur byggdes 1922 vid den nya delen. Gränsen mellan den äldre och den på 1920-talet tillkomna delen syns ännu i kyrkogårdsmuren. På ett fotografi, möjligen från något av 1900-talets första decennier, syns kyrkogården från sydväst. Stora träd omgärdar kyrkogården och muren är uppförd av fogade stenar. Med hjälp av en enkel trappa lutad mot muren kunde man vid kyrkogårdens sydvästra del ta sig upp i kvarter A. På bilden syns många höga gravvårdar. Några av dem är bevarade än idag. Flera av gravplatserna har på bilden omgärdningar av låga häckar, en med stenram och en med järnstaket. En närbild från ungefär samma tid visar att det var rätt så glest mellan gravvårdarna i kvarter A. På bilden syns ett kors av sten innanför ett järnstaket samt ett gjutjärnskors. Gjutjärnskorset är av samma typ som de två som numera står i den sydvästra delen av kvarter A. Anmärkningsvärt är att det inte går att urskilja några träkors eller andra trävårdar på någon av bilderna. På kyrkogården har dock trävårdar tidigare funnits. Ett av dem förvaras ännu på bårhusets vind. Det är ett stort träkors målat i vitt, med inskription i svart; Elisabeth Charlotte Rosander född Ljunggren, död 1899.

En flygbild från 1935 visar att kyrkogården både i norr och söder hade grusade gångar och gravplatser. Lite större gravplatser tycks ha legat i utkanten av kvarteren, omgärdade av låga häckar och belagda med grus. Det inre området i kvarter B skymtar bara i bild, men här tycks ha funnits mycket gräs och enstaka grusgravar. I söder, kvarter A, fanns vid tiden många mindre grusgravar med mellanliggande gräsmatta i det inre området. Flera av platserna hade också små murgrönskullar som markerade platsen. Ytterligare en bild från ungefär samma tid visar att murgrönskullar var ett vanligt inslag på kyrkogården. Även på den norra sidan fanns vid tiden gravplatser som omgärdades av stenramar eller pollare och kättingar.

År 1949 gjordes en enkätundersökning på initiativ av Växjö stift. Församlingarna fick svara på några få frågor om sina kyrkogårdar. Svaren från Mortorps församling berättar något om hur kyrkogården då var planerad. Kyrkoherden Henry Arfwidsson berättar i sina svar att kyrkogården inte var planerad med träd eller häckar. Vidare att enskilda gravar löpte runt kyrkogården i två linjer och att allmänna gravar fanns i kyrkogårdsområdets inre. Gravkullar förekom inte, berättar han och beläggningen var oftast grus eller sjösand. För gravvårdarnas höjd hade man som regel att de inte fick överstiga 70 cm höjd. Några hällar fanns vid denna tid ännu på kyrkogården och gravvårdarnas material var granit eller ölandskalksten. När det

gäller inskriptioner på gravstenar berättar Arfwidsson att de oftast anger information om den avlidnes födelse- och dödsår samt gårdnamn, dock mer sällan bibelord.

På bilder från 1940-talets slut och 1950-talets början kan man se att gravkvarteren var anlagda med grusgångar och bitvis med grusade gravplatser. De flesta av platserna var omgivna av en låg häck. På enstaka platser förekom ännu murgörnskullar. Gräs hade dock börjat sås in exempelvis i den västra delen av kvarter A. Omgärdningar i form av staket och stenramar hade vid tiden börjat tas bort. Ännu 1947 fanns dock ett vackert gjutjärnsstaket kring riksdagsman N. Peterssons familjegrav i kvarter B. Gravvården, en hög obelisk av svart granit, finns dock kvar än idag. En omplanering av kyrkogården påbörjades på 1950-talet och under de följande decennierna gjordes de förändringar som vi ser resultatet av idag. Grusgångar och grusgravar såddes igen och omgärdningar kring gravplatser togs bort. Många äldre gravstenar togs också bort under årens lopp. Ibland grävdes de ned i marken i samband med att nya gravar grävdes. En samling äldre gravstenar stod också länge bakom ekonomibyggnaden söder om kyrkan, men är numera borta. Fram till 1970-talet fanns någon enstaka grusgrav ännu kvar på kyrkogården. I kvarter B och en rad i kvarter A planterades vid denna tid rygghäckar.

På 1950-talet utvidgades kyrkogården med en helt ny del mot öster. Området hade tidigare ingått i prästgårdens trädgård. Ännu längre tillbaka i tiden hade den *gamla* prästgårdsbyggnaden stått här. Ritningarna till det nya området, kvarter C, utfördes av Gunnar Lindsten, Kalmar och entreprenören var Sven Sandqvist, Ljungbyholm. Den nya kyrkogårdsdelen invigdes 1953. Den gamla kyrkogårdsmuren behölls och en ny byggdes kring den nya delen. De höga granar som tidigare stod öster om kyrkogårdsmuren togs nu bort. På den nya kyrkogårdsdelen hade man ambitionen att behålla lite av prästgårdsträdgårdens gamla vegetation. Exempelvis behölls en stor bok.

År 1965 byggdes trappan mellan parkeringen i söder och kyrkogården om från en cementtrappa till en granittrappa. I början av 1990-talet utvidgades parkeringsplatsen. En mindre arkeologisk undersökning utfördes vid samma tid. År 1993 anlades minneslund i den södra delen av kvarter C. Året efter ersattes en betongtrappa av en trätrappa vid muren i söder mot ekonomibyggnaden. Vid samma tid renoverades halvmuren mot söder, vid kvarter A.

Beskrivning av kyrkogården idag

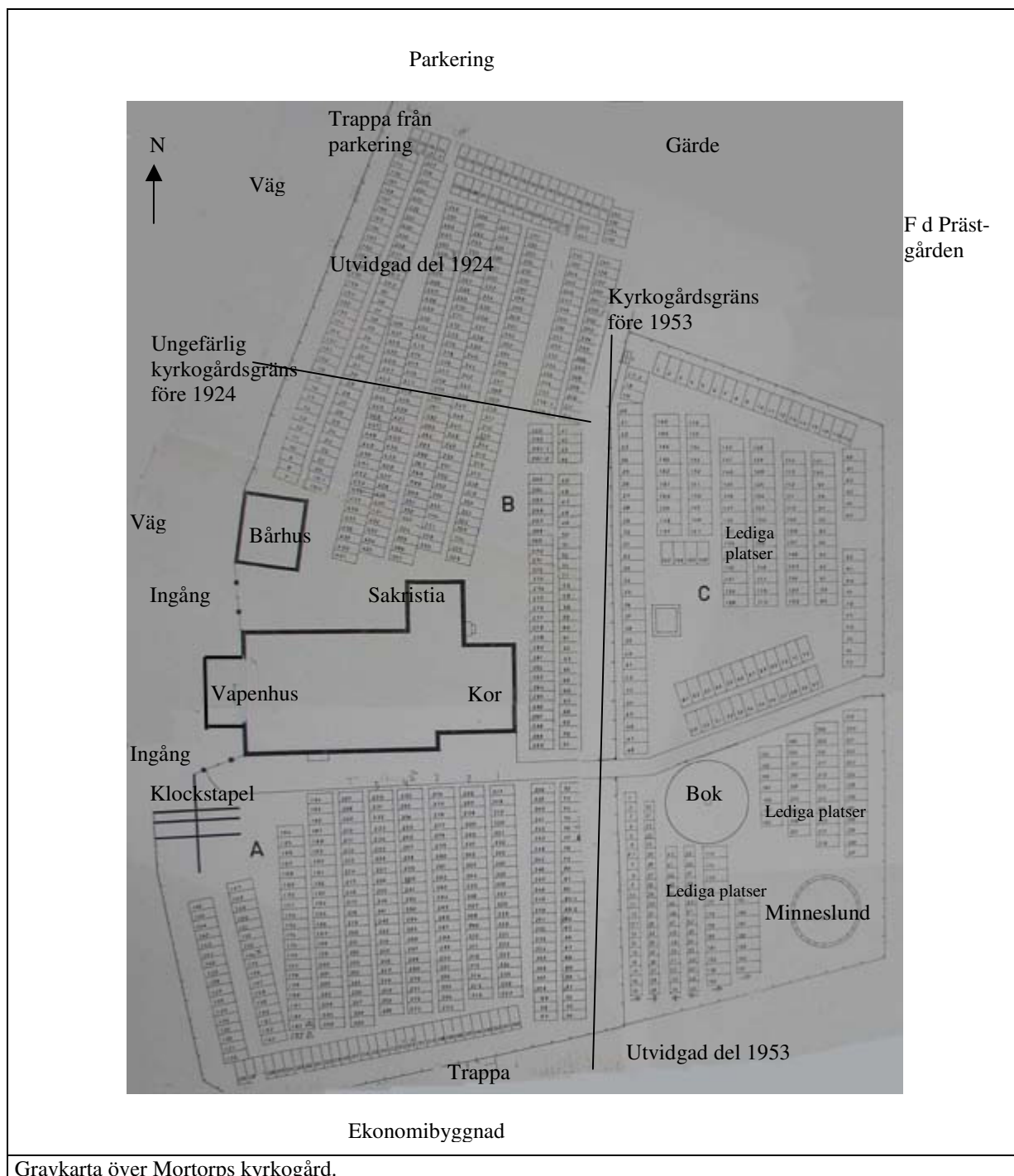
Allmän karaktär

Kyrkogården ligger söder, norr och öster om kyrkan och omgärdas av en halvmur och en splittrad trädkrans. Kvarter A ligger i söder, B i norr och C i öster. I alla tre kvarter är gravvårdarna ordnade i rader i gräsmatta. I vissa partier står vårdarna mot en rygghäck. Området i öster, kvarter C utgör en tydlig utvidgning med minneslund och mer vegetation än övriga kyrkogården. Mellan kvarter C och övriga kyrkogården finns den gamla kyrkogårdsmuren kvar som en tydlig markering. Klockstapeln sydväst om kyrkan och bårhuset i nordväst bidrar till att rama in kyrkogården. Kyrkan och kyrkogården har ett vackert läge i landskapet med utsikt över åkermark och med gamla prästgården, ån och äldre bebyggelse i närmaste omgivningarna.

Omgärdning

Hela kyrkogården omgärdas av en halvmur i varierat utförande. Muren varierar i höjd mellan ca 1,2 –2 meter. Bitvis är muren kallmurad, bitvis fogad med bruk. I det nordöstra hörnet av kvarter C är muren i ett mindre parti nedrasad. Vid kvarter B kan man se skarven mellan den

äldre muren med stenblock av varierad storlek och den mur som lades av regelbundna rektangulära stenblock efter utvidgningen på 1920-talet. I söder vid kvarter A lades muren om, kallmurad, på 1990-talet efter att bitvis ha rasat. Mellan de äldre kvarteren A och B, och det nyare kvarter C är den gamla kyrkogårdsmuren bevarad. Den östra och södra muren vid kvarter C är bitvis helt övervuxen av murgröna.

Ingångar

I väster: En ingång mellan bårhuset och kyrkan genom smidesgrindar fästa på stolpar av granit. Mellan grindstolparna och bårhus respektive kyrka finns ytterligare smidessektioner. Ytterligare en ingång i väster söder om kyrkan, mellan kyrkan och klockstapeln. Svartmålad

smidesgrind, av samma typ som den norr om kyrkan, mellan grindstolpar av granit. Inskription på stolparna lyder; Frans Larsson, 1862.

I nordväst: Trappa av granit i kyrkogårdsmuren vid parkeringen. Räcke av svartmålat järnrör.

I norr: Ingång från det öppna gårdet via svartmålade smidesgrindar mellan stolpar av granit. Grinden har i smidet format ordet MORTORP.

I öster: Från muren fristående trappa av ek från vaktmästarbyggnaden till kyrkogården.

Kyrkan och kyrkogården mot sydost. Bårhuset till höger i bild. Notera skarven mellan två typer av murar vilket visar var 1924 års utvidgning av kvarter B börjar. (KI Mortorps kyrkog 031)

Grindparti mellan bårhus och kyrka i väster. Smidesgrindarna är av en typ som förekommer på flera kyrkogårdar i denna del av länet. (KI Mortorps kyrka 126)

Vegetation

Trädkrans: Något splittrad trädkrans av träd som står utanför kyrkogårdsmuren. Kastanj och lind är dominerande trädslag, men även ask förekommer. Mot öster finns inga träd.

Övrigt: Häckar av cotoneaster, ölandstok och rosbuskar mellan ryggställda rader av vårdar.

Ölandstok finns också vid kyrkans ingång i väster. Häck av tuja finns uppe på kyrkogårdsmuren vid den norra delen av kvarter C. Enstaka exemplar av björk och rönn inne i kvarter B och C. I kvarter C står också en gammal bok. Lagerhägg finns kring minneslunden. Murgröna växer på kyrkogårdsmuren mot norr.

Gångsystem

Utmed kyrkobyggnaden finns kalkstensflis lagd i gräsmattan. I övrigt finns inga markerade gångar, utan allt är besått med gräsmatta. Naturliga gångstråk finns dock mellan raderna av gravplatser och i förbindelsen mellan gamla kyrkogården och kvarter C.

Gravvårdstyper

På kyrkogården finns varierade gravvårdstyper från främst 1900-talet, men också några få äldre gravvårdar. Utmärkande är de tidstypiska höga gravvårdarna av svart granit från tidigt 1900-tal. Fler i antal är dock gravvårdar från 1930-talet och framåt, vilka vanligen är lägre. Några är riktigt breda, andra riktigt små. De vanligaste är dock ca 40 cm höga rektangulära vårdar med rundat, tresidigt eller rakt krön. En del vårdar bär klassicerande form eller motiv. Det kan innebära att formen på stenen efterliknar ett antikt tempel eller att man använder kolonner, lagerkransar o dyl som motiv. De vanligaste materialen är svart och grå granit, men även röd förekommer. Några vårdar av kalksten finns också, varav en från 1860-talet. Tre gjutjärnskors står i kvarter A. Alla står sannolikt på ungefärlig ursprunglig plats. Två av dem, de som står tillsammans, hittades nedgrävda i marken vid grävning av ny grav på platsen och

återuppsattes. Inga grusgravar förekommer, inte heller omgärdningar kring enskilda gravplatser såsom stenramar, staket eller häckar.

Minneslund

Minneslundan ligger i det sydöstra hörnet av kvarter C. Lunden är markerad med en cirkel lagd av kalksten i gräsmattan. Längst i sydost står ett enkelt svartmålat järnkors förankrat i en natursten. Lunden omges mot sydost av lagerhagg. Från minneslundan har man utsikt över ån.

Byggnader

Bårhuset norr om kyrkan brukar dateras till medeltid. Någon byggnadsarkeologisk undersökning har dock aldrig utförts. I de äldsta källorna kallas byggnaden för tiondebod och användes för förvaring av spannmål. Senare användes den som förråd för redskap och ved. På 1920-talet renoverades byggnaden med bl a omläggning av spåntaket. I början av 1960-talet gjordes byggnaden om till bårhus. Planer på att ta upp en ny dörr mot väster avsågs med hänvisning till den ålderdomliga karaktären. Invändig iordningsställdes det nedre rummet med kalkstengolv och ett enkelt kalkstensaltare. Ritningarna gjordes av Arvid Petersson, Gräsgårde. Bårhuset har spritputsade fasader avfärgade i varm vit kulör samt sadeltak lagt med spån. Ingång finns i söder. Till vinden finns små ljusinsläpp både i söder och norr.

Klockstapeln uppfördes 1737. Konstruktionen är av trä och delvis spånklädd samt helt tjärad. På huvens fyra nockar sitter spiror med små flaggor av metall. På mittspiran sitter en tupp. Äldre flaggor som togs ned 1892 finns bevarade i kyrkans ägo. I klockstapeln hänger en storklocka gjuten i Stockholm 1710 och en lillklocka gjuten 1659.

Ekonomibyggnaden söder om kyrkogården byggdes om- och till vid 1970-talets mitt, vilket präglar den enkla rödfärgade byggnaden idag. På platsen har dock länge legat en byggnad som troligen inrymde stall och dass. Idag rymmer längan förråd, garage, arbetsutrymmen och toalett.

Övrigt

Namnet och årtalet på grindstolparna sydväst om kyrkan kan syfta på en person som skänkt grindarna och stolparna eller syftar det på tillverkaren av desamma. Samma typ av grindar av smide med knoppar av mässing finns på flera kyrkogårdar såsom Karlslunda, Örsjö och Madesjö. I Madesjö är grindarna dock märkta med namnet Törnqvist och bynamnet Runtorp, som ligger i Mortorps socken.

Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning

Kvarter A

Allmän karaktär

Kvarter A upptar hela ytan söder om kyrkan och rymmer enligt gravkartan närmare 300 gravplatser. Kvarteret omgärdas av kyrkogårdsmur åt söder och väster medan den gamla kyrkogårdsmuren som fanns före 1950-talets utvidgning finns i öster. I norr utgör kyrkan gräns. Inget markerat gångsystem finns mer än kalkstensflis lagda i gräsmattan längs med kyrkan. I kvarterets nordvästra hörn står klockstapeln.

Längs ytterkanten i väster och söder finns en enkel rad vårdar som är anlagd som en ”ram” kring det inre området. Här är alla vårdar vända utåt från kyrkogården, mot väster respektive söder. Innanför ”ramen” finns enkla rader av vårdar med framsidan vänd mot öster. Den ostligaste raden är dubbel med ryggställda vårdar mot en rygghäck av cotoneaster. Den östra

raden av de två har sannolikt i ett skede hört till den tidigare nämna ramen. Gravvårdarna står i jordremsor i gräsmattan. I kvarterets mitt finns rester av ett linjegravssystem från 1920 talet, men det finns också enstaka äldre gravvårdar. På en av gravplatserna i öster finns två stora sockertoppsgranar planterade.

Kvarter A mot sydväst. Notera blandningen av gravvårdstyper. (KI Mortorps kyrkog 038)

Gravvårdstyper

Gravvårdarna är av varierande utförande och ålder. De vanligaste materialen är svart och grå granit, men röd förekommer också. Några vårdar är av kalksten och tre av gjutjärn. Majoriteten av vårdarna är från 1950-70-talen och är rektangulära stenar med rakt avslutad, något rundad eller asymmetrisk topp. Två av kyrkogårdens allra äldsta gravstenar finns i kvarteret och är av kalksten. Båda är resa över åldermän i socknen, den ena över Jonas Andersson i Råsbäck d.1864 och den andra över Nils Persson från Runtorp d. 1856. Gjutjärnskorsen, varav två grävts upp efter att under en tid ha legat nedgrävda på kyrkogården, är daterade 1882, 1883 och 1875. Endast ett av dem står troligen på ursprunglig plats, nämligen ett genombrutet och med ängel smyckat kors från 1875. Ytterligare sex eller sju gravvårdar i kvarteret dateras till 1800-talets slut och fram till 1910-talet. Några av dem är höga, av svart granit samt har vinkelställt krön. En anmärkningsvärd, och på denna kyrkogård ovanlig, gravvård är i form av ett kors på hög sockel. Materialet är svart granit och dateringen 1921.

Det finns en viss struktur i kvarteret med flest familjegravar i kvarterets yttre rad mot väster, söder och öster. I kvarterets inre finns gravvårdar från 1950-70-talen, ett mindre antal äldre vårdar samt rester av ett linjegravssystem från 1921-1928. Linjegravarna känns igen på att de är mindre, oftast bara bär inskriptionen över en person samt ligger så att årtalen följer på varandra.

I kvarteret anges den avlidnes yrkestitel på ett mindre antal vårdar. De vanligaste är hemmansägare och lantbrukare. Andra som förekommer är kyrkvärd, målaremästare, kantor,

ålderman, smidesmästare, fabrikör, nämndeman och köpman. By-/gårdsnamn anges på merparten av vårdarna, ibland till och med fastighetsbeteckning, som Mortorp nr 6.

Övrigt

I kvarteret finns bl a gravarna över två trotjänarinnor på Christinelunds gård, Mina Wigfors d 1914 och Ida Camel d 1949. Mina Wigfors skänkte ett kalkkläde till kyrkan. Även familjen som skänkte gården Halltorp till församlingen ligger begravd här, J A Gustafsson.

En nygotiskt influerad kalkstensvård över Åldermannen Anders Petersson d. 1861 samt fru och dotter. En av två kalkstensvårdar från 1800-talet. (KI Mortorps kyrkog 056)

Gjutjärnskors med genombrutet mönster och en ängel. Rest över P O Andersson på Mortorp nr 5, d. 1875. Ett av kyrkogårdens tre gjutjärnskors. (KI Mortorps kyrkog 051)

Gravplatsen till vänster är en familjegrav från 1905 som tidigare var omgärdad av stenram och anlagd med grus. Platsen ordnades för lantbrukare Per Andersson, Runtorp med familj. Gravstenen till höger är från 1924 och rest över Helena Petersson, Fröstorp, möjligen som en linjegravvård. (KI Mortorps kyrkog 055)

Två troliga linjegravvårdar som rests över vardera en person avliden år 1925, hustrun Ida Nilsson till höger och Otto Petersson till vänster. I den senare graven har ytterligare en person begravts år 1951. (KI Mortorps kyrkog 054)

Kulturhistorisk bedömning

Kvarter A har sannolikt sedan medeltiden och fram till en bit in på 1800-talet använts som kyrkogårdens huvudsakliga begravningsyta. Under en period i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet kan man tänka sig att familjegravar lades på södra sidan om kyrkan, i det här aktuella kvarter A, medan linjegravarna lades på den norra. Traditionellt sätt har den södra sidan av en kyrkogård ofta haft högre status än den norra. I Mortorp har också ingången i söder gjort att södra sidan varit mer synlig för besökarna. På 1920-talet verkar man ha planlagt området med linjegravar i mitten och en ram av familjegravar runt omkring. Samtidigt togs kvarter B i bruk för familjegravar. Vid denna tid var merparten av kyrkogården grusbelagd, även delar av linjegravsområdet. Många av gravplatserna omgavs av låga häckar, stenramar, staket eller markerades av en murgrönskulle. Av detta finns idag inga spår. Enstaka ålderdomliga gravvårdar finns dock bevarade i området vilket ger en känsla av historisk kontinuitet.

Vårdarna från 1800-talets mitt bör bevaras på plats och föras in på församlingens inventarieförteckning. Det gäller även de tre gjutjärnskorsen som är i starkt behov av renovering. De enstaka bevarade linjegravvårdarna berättar om en tidigare vanlig gravform och bär socialhistoriska värden. Ett urval av linjegravvårdar bör långsiktigt bevaras. Gamla gravstenar kan återanvändas av familjemedlemmar eller nya gravrättsinnehavare genom att man vänder på stenen och en ny inskription görs på den forna baksidan.

Kvarter B

Allmän karaktär

Kvarter B ligger norr om kyrkan och utgörs av en rektangulär yta. Till kvarteret hör även den ryggställda rad av vårdar som finns öster om kyrkans kor. Kvarteret rymmer närmare 400 gravplatser. Avgränsning utgörs av kyrkogårdsmur i väster, norr och öster. I öster gränsar området också delvis mot kvarter C som ligger bakom den gamla kyrkogårdsmuren. I söder utgör kyrkan gräns. I den sydvästra delen av kvarteret står bårhuset. I kvarteret finns bara en markerad gång, av kalkstensflis lagd i gräsmattan kring kyrkan. På det gräsbevuxna området är gravvårdar placerade i ryggställda rader, förutom en rad som är enkel. Den yttersta ryggställda raden fungerar lite som en ”ram” som omger kvarteret mot väster, norr och öster. Mellan de ryggställda raderna finns häck av cotoneaster. I de inre två ryggställda raderna finns häck av ölandstok respektive rosor. I kvarteret finns även ett par hängbjörkar och en rönn.

I den yttre ramen av gravvårdar finns en hel del höga och äldre gravvårdar, medan de inre områdena har en lägre profil. I kvarterets mitt finns bl a rester av linjegravssystem från 1930-talet.

Gravvårdstyper

I kvarteret finns blandade gravvårdstyper från 1800-talets slut och framåt. Materialen är främst svart och grå granit, men även röd förekommer. De äldsta vårdarna finns i den yttre raden längs kvarterets västra, norra och östra gräns, uppblandat med yngre vårdar. Här finns främst familjegravar. Merparten av de äldre vårdarna utmärker sig genom att vara höga och av svart granit. Olika former förekommer såsom två av obelisktyp, flera med vinkelställt krön, ett kors på hög sockel och flera med enkelt rundade krön. Totalt finns två vårdar från 1800-talets slut, varav en obelisk över riksdagsmannen Nils Petersson född i Torsås 1828 död i Runtorp 1896. Gravplatsen var tidigare omgärdad av ett gjutjärnsstaket. Ytterligare en handfull vårdar kan dateras till 1900-talets första år, medan vårdarna från 1910-20-talet är

omkring 20 st till antal. En av kvarterets gravstenar är av kalksten och i form av en urna som står på en sockel. När det gäller material kan ytterligare två vårdar nämnas. De är gjutna av något slags bruk, har handskriven text och är sannolikt från 1900-talets mitt.

Familjegravar finns även längs den yttre ”ramens” inre sida, som bl a rymmer några riktigt breda vårdar. I kvarterets inre rader är vårdarna märkbart lägre och ofta mindre. En del vårdar är placerade liggande. Här finns gravstenar från främst 1930-70-talet. Många av dem är rektangulära och har rakt avslutad, rundad eller vinkelställd topp. Flera av dem har ett klassicerande uttryck. Från 1930-42 kan ett linjegravssystem följas i raderna. Linjegravarna känns igen på att de är mindre, oftast bara bär inskriptionen över en person samt ligger så att årtalen följer på varandra.

På majoriteten av gravstenarna anges by- eller gårdsnamn. På ett mindre antal vårdar, främst på familjegravarna, anges den dödes yrkestitel. Hemmansägare och lantbrukare är det vanligaste. Andra titlar som förekommer är handlande, kyrkovärden, folkskollärare, advokat, riksdagsman, kantor, kyrkoherde, skräddarmästare, stationsföreståndare, virkeshandlare, grosshandlare och byggmästare.

Kvarter B mot nordost. Prästgården i bakgrunden. (KI Mortorp kyrkog 067)

Övrigt

I kvarteret har Frans Johan Aulén d. 1904 och hans hustru sina gravplatser bakom kyrkans kor. Aulén var kyrkoherde i Mortorp 1889-1900. Hans son Gustaf Aulén har i sin bok ”Från mina 96 år” bl a beskrivit uppväxten på prästgården i Mortorp och faderns verksamhet.

Den höga vården till vänster är en av kyrkogårdens äldsta, placerad i den östra kanten av kvarter B. Gravvården är av obelisktyp och rest över riksdagsmannen Nils Petersson, d 1896. Bredvid en enkel vård från 1960-talet. (KI Mortorps kyrkog 082)

Vårdarna över kyrkoherden i Mortorp 1889-1904, Frans Johan Aulén d 1904 och maken, till höger, d. 1891. Två av kyrkogårdens äldsta vårdar. (KI Mortorps kyrkog 084)

Ett par familjegravar i kvarterets norra del. Den vänstra är från 1930-talet över Gustaf Nilsson med familj från Halltorp och den högra över stationsföreståndaren C E Lindåberg med familj. (KI Mortorps kyrkog 089)

Två linjegravvårdar, en stående och en liggande. Den stående minner om lantbrukaren K Gustavsson, Igersdela d 1933 och den liggande om Emma K Svensson, Igersdela, d 1933. (KI Mortorps kyrkog 106)

Kulturhistorisk bedömning

Kvarter B fick sin nuvarande omfattning på 1920-talet då en större utvidgning genomfördes mot norr. Gränsen går ännu att skönja i kyrkogårdsmuren och genom gravvårdarnas ålder. Troligen användes det dåvarande området under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal mestadels för linjegravar, med enstaka omgivande familjegravar samt familjegravar bakom kyrkans kor. När kvarteret utvidgades planlades det med familjegravar längs kvarterets yttre dubbla rad och linjegravar i de inre raderna. Åtminstone många av familjegravplatserna, men även mindre gravplatser var då grusbelagda och omgärdades av järnstaket, stenram eller häck. Någon gång efter sent 1940-tal gavs kvarteret dagens struktur med de ryggställda raderna i mitten och rygghäckar.

De allra äldsta vårdarna finns idag i den södra delen av kvarteret, ett mindre antal från 1800-talets slut och 1900-talets första år. De är vanligen höga vårdar av svart granit och karaktärsskapande för kvarteret. Av tidigare omgärdningar eller grusgravar finns idag inga spår. Majoriteten av kvarterets vårdar är från 1930-talet och framåt. Bland dessa finns mindre linjegravsvårdar från 1930- och 40-talet. I skillnaden mellan de påkostade familjevårdarna och de enkla linjegravvårdarna finns socialhistorisk värden att tillvarata. Gamla gravstenar kan återanvändas av familjemedlemmar eller nya gravrättsinnehavare genom att man vänder på stenen och en ny inskription görs på den forna baksidan.

Kvarter C

Allmän karaktär

Kvarter C ligger tydligt avgränsat på kyrkogårdens östra del. I kvarteret finns platser planerade för omkring 250 kistgravar och ett 60-tal urngravar. Relativt många platser är ännu lediga. I kvarterets sydöstra hörn ligger minneslunden. Kvarteret omgärdas av den gamla kyrkogårdsmuren mot väster och av kyrkogårdsmur anlagd på 1950-talet mot söder, öster och norr. Ingång finns från gamla kyrkogården i väster samt mot de prästgårdsägorna i öster. Kvarteret uppdelas av ett tydligt gångstråk i mitten. (se kartan). På den södra delen står en gammal bok. Förutom boken finns häck av tuja i norr, murgröna som klänger på muren mot öster, en hängbjörk och en rönn, rygghäckar av cotoneaster, diverse buskar såsom schersmin samt lagerhägg kring minneslunden. Gravvårdarna är placerade i jordremсор i gräsmattan, vissa rader ryggställda med rygghäckar, andra enkla. Vårdarna är låga och relativt jämnstora.

Kvarter C med den norra delen. (KI Mortorps kyrkog 042)

Gravvårdar längs gamla kyrkogårdsmuren mot väster.
(KI Mortorps kyrkog 123)

Urngravsområdet i söder med dess tätt placerade vårdar.
Här från 1990-talet. (KI Mortorps kyrkog 122)

Gravvårdstyper

Gravvårdarna är från 1950-talets mitt och framåt. Det vanligaste är rektangulära gravvårdar i grå eller röd, ibland svart granit, med enkel dekor av ett kors, en blomma eller ett träd. I några fall är vårderna klassicerande i sin form och till motiv. Bland gravvårdar från de senaste decennierna är formerna mer varierande, med asymmetriska stenar, naturstenar, ett kors av sten och i ett fall en hjärtformad sten. Naturstenar förekommer enbart i urngravsområdet där gravvårdarna också är tätt placerade. By-/gårdsnamn anges på många av vårdarna. Den avlidnes yrkestitel anges inte alls.

Kulturhistorisk bedömning

Kvarter C ligger som ett tydligt tillägg till den gamla kyrkogården. Kvarteret har en delvis annorlunda karaktär med lite mer grönska och med en mindre strikt struktur jämfört med övriga kyrkogården. På så vis har också anknytningen till den tidigare prästgårdsträdgården bevarats. Urngravar och minneslund är inslag som är typiska för det sena 1900-talets kyrkogårdar. Gravvårdarna i området är tidstypiska till sin karaktär.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGÅRDEN I DESS HELHET

Mortorps kyrka och kyrkogård ligger vackert i odlingslandskapet med närheten till Hagbyån och i traditionspräglad miljö med klockstapel och medeltida tiondebod. Stenmur och bevarade äldre träd hör också till den sammantaget värdefulla kulturmiljön.

På Mortorps kyrkogård har sockenborna begravts sedan medeltiden. En vandring över kyrkogården berättar om olika synsätt när det gäller begravningsstraditioner, synen på döden och på sorgarbete i stort. Enstaka gravvårdar och grupper av vårdar vittnar om skiftande ideal och ibland om hantverksskicklighet. De rymmer information som handlar om person- och eller lokalhistoria i form av personnamn, ort-/by-/gårdnamn och titlar. På Mortorps kyrkogård är hemmansägare och lantbrukare de vanligaste titlarna. Andra som förekommer såsom handlande, kyrkovärd, målaremästare, fabrikör och nämndeman vittnar alla om kunskap, näringar och samhällsfunktioner som funnits i trakten. Gård- eller bynamn finns angivet på majoriteten av vårdar. Som i så många andra landsortssocknar har det här varit viktigt att tala om vilken del av socknen man kallat sitt hem.

Länge utgjordes hela kyrkogården av ytan söder om kyrkan kompletterad med ett litet område norr om kyrkobyggnaden. En större utvidgning utfördes i norr på 1920-talet och i öster på 1950-talet. Kyrkogårdsytan har på så vis mer än fördubblats under 1900-talet. Kyrkogården rymmer idag spår från 1800-talets mitt och framåt, men är främst en produkt av 1900-talets användning. De grusgravsområden som fanns åtminstone under sent 1800-tal och 1900-talets första decennier såddes igen 1950-70-talen. Då togs också omgärdningar i form av stenramar, häckar och staket bort, liksom det tidigare så vanliga murgrönskullarna.

I kyrkogårdens två äldsta kvarter finns familjegravplatser från 1800-talets mitt och framåt anlagda som en ram kring ett inre område som består av en blandning av familjegravplatser och linjegravplatser. Avskiljandet mellan köpta och allmänna gravar var viktigt då kyrkogårdskvarteren anlades i den form de har idag. Företeelsen berättar om sociala skillnader i samhället och har ett socialhistoriskt värde. Antalet gravstenar från 1800-talet och det tidiga 1900-talet är relativt litet. Samtliga vårdar från 1800-talets mitt ska föras in på församlingens inventarieförteckning. Här gäller det framförallt de två kalkstensvårdarna. Även gjutjärnskorsen ska föras in på inventarieförteckningen och vårdas såsom kyrkliga inventarier. I många av de enstaka gravvårdarna finns kulturhistoriska värden att tillvarata. Det kan handla om personhistoriskt eller lokalhistoriskt värde, om socialhistoriskt eller konsthistoriskt värde.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar byts ut och att gravrätter återgår och får ny ägare. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika kyrkogårdsdelarnas karaktär och gravvårdar från alla olika tider.

Sammanfattningsvis:

- Mortorps kyrka utgör centrum i en medeltida kyrkomiljö. Här har socknens religiösa centrum funnits under en lång sammanhängande tid. Kyrka och kyrkogård tillsammans med tiondebod och klockstapel utgör en värdefull kulturmiljö.
- Ett kulturhistoriskt värde finns i kyrkogårdens struktur som sådan med de olika tidsskikten, som speglar olika skeden i kyrkogårdens utveckling.

Se vidare i de kulturhistoriska bedömningarna gjorda för varje område.

ARKIV OCH LITTERATUR

Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet
Kalmar läns museums topografiska arkiv
Kulturmiljöbild, Riksantikvarieämbetets fotodatabas
Lantmäteriet

Bucht, Eivor (red), Kyrkogårdens gröna kulturarv, Klippan 1992
Hammaskiöld, Hans mfl, Minnets stigar – en resa bland svenska kyrkogårdar. Stockholm 2001
Hammarskjöld, Britt-Marie, Ett läns utveckling-Kulturminnesvårdsprogram för Kalmar län. Etapp 1, Översikt. Kalmar 1985
Larsson, Lars-Olof, Växjö stift under 800 år, Karlskrona 1972
Rahmqvist, Sigurd (red), Det medeltida Sverige, Bd 4, Småland 4, Stockholm 1999
Ullén, Marian, Medeltida träkyrkor, 1 Småland samt Ydre och Kinda härad i Östergötland. Stockholm 1983
Åberg, Göran, Sankt Sigfrids stift i historia och nutid, Växjö 1996

Mortorp kyrka, utgiven av Mortorps församlingskyrkoråd 1999
Restaurering av Mortorps kyrka, författad av Tomas Fröler, Lennart Arfwidsson 1989
Andersson, K, Medeltidskyrkorna vid Kalmarkusten och deras förändringar under 1600- och 1700-talen, Kalmar län 1982.
Anglert, Marit i Williams, Henrik (red) *Möres kristnande*. Uppsala, 1993.
Aulén, Gustaf, Från mina 96 år, Stockholm 1975
Erixon, Sigurd (red), Sveriges bebyggelse, Svensk statistisk topografisk uppslagsbok, Landsbygden del III, Uddevalla 1957
Kulturmiljöprogram för Kalmar kommun, Kalmar 1994

Svenska kyrkans hemsida: www.svenskakyrkan.se

Muntliga uppgifter

Peter Karlsson, vaktmästare, Karlslunda – Mortorp kyrkliga samfällighet